

Szvetelszky Zsuzsanna

A NORMASZEGÉS NORMÁJA

[VÁLTOZIK ÉS UGYANAZ]

2017-06-10 | **ESSZÉ, VÁLTOZIK ÉS UGYANAZ**



Quod licet Iovi, non licet bovi (amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek): az adottságok, feltételek, lehetőségek, körülmények relativizálásával mindannyian folyamatosan és direkt módon visszajelzést adunk arról, kinél mi fogadható el legitim vétségként, a normaszegés normájának részeként. Hogy ebből miképpen lehet egyensúly, arra már a Biblia is ad útmutatást:

még a gerendát sem

„Ne ítéljetez, hogy ne ítéltessetek! Mert amilyen ítélettel ítéltek, olyannal ítéltettek; és amilyen mértékkel mértek, nektek is olyannal mérnek.

Miért nézed a szálkát atyádfia szemében, a magad szemében pedig miért nem veszed észre még a gerendát sem? Vagy hogyan mondhatod akkor atyádfiának: Hadd vegyem ki szemedből a szálkát! – mikor a magad szemében ott a gerenda? Képmutató, vedd ki előbb saját szemedből a gerendát, és akkor majd jól fogsz látni ahhoz, hogy kivehesd atyádfia szeméből a szálkát. (Máté 7:1–5)“

Sok ember ideje jelentős részében nem azért figyeli árgus szemmel a másik szemében lévő szálkát, hogy arról minél többet megtudjon, hanem hogy összehasonlíthassa a saját szemében lévő gerendával – könnyen lehet, nem is gerenda, hanem az is csak szálka. Ez önmagában versenyt eredményez, ahol a rangsor alakítását befolyásolja, hogy ki mit gondol – és mond – a többiek jó híréről, az együttműködés minőségéről.

Ezt azonban nem olyan egyszerű megtudni. Nem igaz, hogy – így az sem mindegy, mennyit kockáztat az egyén a hatékony tapogatózáskor.



gemenacom, adobe.com

Ráadásul a kockázat feszültséggel jár. Feszültséget okoz, ha az egyén mást mond, mint amit csinál (illetve mást mond, mint amit gondol), vagy ha mást mond, mint a többiek. Ha külső és belső állapota eltér a szomszédokétól, az ismerősökétől. A feszültség oldódik, ha a külső állapot megváltoztatja a belsőt: ezt hívjuk internalizációnak. Ha meg a belső állapot változtatja meg a külsőt, externalizációról beszélünk. A tapogatózás költsége csökkenthető, ha az ember elmeséli – ezzel egyben utánakérdez –, hogy mások mennyire képmutatóak. A „mások” a közösség jó hírű tagjai vagy az illető számára fontos, jelentős tagok. Aki gondolkodásában távol áll, azt hártja, aki pedig közelebb, azt esetleg igyekszik még közelebb hozni – ápolni és építeni a kapcsolatot vele. Végző soron azért beszélgetünk, hogy eldöntsük: akarunk-e beszélgetni.

képmutatás

Kérdés, mennyire zavar valakit, ha mást mond, mint amit csinál – és mennyire zavarja, ha mást mond, mint a többiek. Vagyis magával van-e konfliktusban, vagy inkább másokkal?

Mennyire lesz tartós a képmutatása? Általában mennyire hajlamosak képmutatásra az emberek? Ha mindezt továbbgondoljuk, a közösségre, a csoportra is kérdezhetünk. Mitől terjed el egy vélemény? Mennyire kifizetődő a monitorozás? Hányszor kerül valaki konfliktusba másokkal és magával ahhoz, hogy hatékonyan monitorozzon? A monitorozás költséges: az ember előhozakodik valamivel – vallomást tesz egy normaszegésről, elmeséli például, hogy rendszeresen késik –, és emiatt lenézik, könnyen megalázó helyzetbe kerül. Az így szerzett tudás hasznos és csökkenti a további költségeket.

Az első monitorozás mindig veszélyes, sőt, sokáig nem is éri meg. Vajon mennyit áldoz be valaki a saját jó híréből, mikor előrukkol valamivel? Aki kezd, kiadja magát, ugyanakkor nyerhet azzal, hogy talán a másik is ezt teszi. Ehhez minél több közös ismerősre van szükség, hogy tudjanak róluk beszélni. Nem mindegy, kit emlegetnek: olyanokat-e, akiről szólva sok információ szerezhető, minél kevesebb tekintélyvesztéssel. Az információ birtokában az egyén kommunikációja hatékonyabb lesz: ez a hasznosság. Az ember megtudja, kinek a társaságában viselkedhet biztonságosan.

Két ember beszélgetése mindkettejük számára hasznos, ám a kérdés a beszélgetésekből származó benyomások, tapasztalatok összegződése. Vagyis: mennyire szavahihető valaki? Milyen a híre? Az információnak önmagában nincs értéke, csak a kommunikáció által lesz: minden információ személyre szabott – miközben a teljes rendszer pillanatnyi állapotától is függ a „kifizetés”.

Nem mindenki tartja kellemetlennek az átlagtól eltérőt. Van, amiről tudjuk, hogy nem tilos – de van, aki nem tudja, hogy kínos-e vagy sem. Az ember akkor jár rosszul egy beszélgetésben, amikor nem válaszolhatja azt, amit szeretne, vagy nem viselkedhet úgy, ahogy szeretne – vagy nem tudja, mit kellene válaszolnia, hogyan kellene viselkednie.



Dasha Petrenko, adobe.com

Gyakran azért beszélgetünk, hogy összehangoljuk a normáinkat. A helyzet ilyenkor aszimmetrikus: valakinek el kell kezdenie – és aki elkezdi, az bizony kockáztat. Az előhozakodás ugyanis többnyire rákérdezés. A kérdező már a kérdésével elárul magáról valamit.

Normákból is egyre több van: a technológia, a népességrobbanás, a társadalmi változások generálják az újakat. A normaszegés pedig „frissíti”, aktualizálja ezeket, hiszen számtalan ütközést, fennakadást okozna, ha minden normát betartanának. A különböző diverzitások is új és új sokféleséget hoznak létre. A normaszegés egyfajta lépték: ha nem volna, kihalna az emberiség, elpusztulna az élet: a kultúra evolúcióját is a normaszegés biztosítja. A rendszer egésze lesz rugalmasabb: többféle választ ad egy problémára, és ezzel megnő a valószínűsége, hogy jó választ ad.

**ha kiderülne, hogy adócsaló
vagyok**

Aki úgy dönt, a képmutatás stratégiáját felhasználja előbbre jutása érdekében, a tekintély növelésével sokat tehet. Csakhogy ez költséges: az egyén saját

képmutatása is forrásokat igényel, és a mások képmutatásának becsléséből is fakadhatnak veszteségek. Az ambiciózus egyénnek el kell találnia, mi az optimális arány. Minél több emberrel és minél több emberről beszélget valaki, annál jobban meg tudja becsülni, mennyit kell költenie képmutatásra. A „Képzeld, X adócsaló” jellegű történet rejtetten tartalmazza a közlő mögöttes kérdését is: „mit szólnál, ha kiderülne, hogy adócsaló vagyok?” A történetet hallgató szörnyülködése vagy vállvonogatása meghatározza, hogy a közlő milyen normaszegésre hajlandó.

Nem mindegy, kit tekintenek a csoport tagjai megbízhatónak – és a megbízhatóság ebben az esetben historikus: egyszer már megbízható volt, és még egyszer sem volt megbízhatatlan. „...nagyon hasznos például jóságosnak, megbízhatónak, emberségesnek, feddhetetlennek, vallásosnak látszani, és annak lenni, de az elmének mindig készen kell állni arra, hogy ha az ember számára az a hasznos, akkor képes legyen az ellenkezőjére változni.” (Machiavelli). A tökéletes képmutató külsőleg adaptív, ám belsőleg makacs – ők az igazi köpönyegforgatók. Az adaptivitásra és a makacsságra is szüksége van a társadalomnak. Ha nincsenek makacsok, nincs stabilizáció – ha nincsenek adaptívak, nincs fejlődés.

kép | ricardoferrando, adobe.com